

במגלת רות אנו מוצאים התייחסות מפורטת לכמה מרכיבים הלכתיים ואמוניים. מאחורי המרכיבים האלה אפשר למצוא שתי דמויות מפתח במגלה: בעז ונעמי. את מעשיהם נסקור להלן.

בעז

מעשי בעז מכילים מצוות רבות, הוא מקים בהדור את מצוות מתנות עניים ועוד. אבל אנו נבקש להתמקד כאן במעשיו בסוף המגלה, סביב גאולת השדה וגאולתה של רות.

בפרק האחרון במגילת רות אנו רואים שגיבורי המגילה קיימו מצוות שונות ומנהגים שונים: בעז גואל את חלקת השדה של אלימלך. הוא מבקש תחילה מהגואל הקרוב ביותר לעשות זאת, ומשהלה מסרב, עושה זאת בעז עצמו. מלבד השדה, נגאלת גם רות, והגואל את השדה חייב לגאול גם את רות. כשהגואל מסרב - עליו לשלוח את נעלו. סביב כל המעשים האלה חוזרים הביטויים נחלה וקריאת שם, השגורים בפיהם של גיבורי המגילה והם רואים בהם ערך. מאין נלמדו כל הערכים האלה ומה תוכנם?

לגבי גאולת שדה של אלימלך, הדבר מובן מאד ותואם את האמור בתורה: "כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ויבא גאלו הקרוב אליו וגאל את מקור אחיו" (ויקרא כה כה). ואולם, בעז כורך את גאולת השדה בלקיחתה של רות לאשה. לכך לא מצאנו רמז בתורה. מעבר לכך, מדוע בכלל צריך משהו ממשפחת אלימלך לשאת את רות?

מדוע מבקשת רות שבעז ישאנה? מדוע כורך בעז את גאולת השדה יחד עם אותה עסקה? מדוע נדרש הגואל לשלוח את נעלו ומדוע מדגישה המגילה שהוא אינו נקרא בשמו? האם יש מכה משותפת לכל המעשים האלה?

גאולה ויבום

כאמור, גאולת השדה מפורשת בתורה. גאולתה של רות וכריכת גאולת השדה בה אינה מפורשת. ואולם פרשת היבום דומה מאד לגאולתה של רות.

מצוות היבום שבתורה איננה מחייבת אלא את אחי המת, כמו שנאמר (דברים כה ה): "כי ישובו אחים יחדו וימת אחד מהם ויבן אין לו לא תהיה אשת המת החיפה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה". מצוות אחרות הקשורות במשפחה נהוגות בכל הקרובים, בעיקר מצוות שהתורה תולה בשרש ג.א.ל., כמו גאולת שדה וגאולת דם. מצוות אלה לא הוגבלו לאח דווקא אלא לגואלו הקרוב אליו. ואולם, בשום מקום לא כתוב שגואלו הקרוב צריך לגאול גם את אשתו. פרשת היבום אינה מזכירה את השרש ג.א.ל.

מגילת רות משתמשת לאורך כל הדרך בשרש ג.א.ל. ואינה מזכירה את השרש י.ב.ם. אפילו פעם אחת (מלבד הזכרת העובדה שערפה היא יבמתה של רות. ואגב, קל להסביר מדוע שרש זה לא נזכר. יבם פירושו גיס, וכאן לא היו גיסים). רות מבקשת מבעז שיפרוש עליה את כנפו בנימוק "כי גואל אתה".

האם הדבר קשור לייבום? אפשר למצוא לכך כמה רמזים במגילה. רות מכונה כאן "אשת המת": "ויאמר בעז ביום קנותה השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו". בדומה לפסוק שציטטנו לעיל: "לא תהיה אשת המת החיפה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה". מטרת המעשה שעשה בעז היא "להקים שם המת על נחלתו", ובהמשך הפרק: "להקים שם המת על נחלתו ולא יפרת שם המת מעם אחיו ומשער קומו". זאת, בדומה למטרתה המוצהרת של מצוות היבום: "ולא ימחה שמו מן הארץ", "להקים לאחיו שם בן-אח". יש בתנ"ך שלוש פרשיות המכילות מרכיבים זהים: פרשת ער ואונן, פרשת היבום, ופרק ד ברות. בשלושתן מדובר על נשיאת אשת המת ע"י קרוב משפחה, בשלושתן מטרת הנישואים היא להקים שם או זרע למת. בשלושתן מוזכר אדם שלא רוצה לעשות זאת, או שלא רוצה לעשות זאת כראוי. ובשלושתן נענש האיש הזה במחית שמו.

מגלת רות מזכירה מאד גם את פרשת ער ואונן, שמתחילה בירידת האיש ואח"כ במות שני בניו, ובסופו של דבר מושגת התוצאה הרצויה ע"י כך שהאשה לוקחת לידיה את היזמה ובאה אל האיש. גם בפרשה הזאת יש יבום.

ההגיון במעשי בעז

מסתבר שבעז התבסס על ההגיון של מצות יבום שבתורה, אך הרחיב אותה. במצוות יבום אומרת התורה שאם אחיו ואשתו יולידו בן - יחשב הבן כבנו של המת. ההנחה העומדת מאחורי מצות היבום היא שכל אדם הוא אבר בגופו של אביו. זה נכון גם עובדתית וגם רוחנית. לכן, אם מת אדם ויש לו בנים - הוא לא מת. הוא ממשיך לחיות ע"י בניו. מכאן שכל אדם חי לנצח, אא"כ הוא מת בלי בנים. זה מבהיר את גודל הטרגדיה כאשר אדם מת בלי בנים. הפתרון הוא שאחיו ואשתו של המת ימשיכו את המת. המשכו של המת ע"י אחיו ברור, אם כל אדם הוא חלק מאביו - הרי שליכם יש מהות זהה לשל אחיו המת, שהרי שניהם בני אותו אב. שניהם חלקים מגופו של אותו אב. גם לאשתו של אדם יש תפקיד, והוא: המשך קיומו של האדם. האשה היא עזר כנגדו, עצם מעצמיו ובשר מבשרו. היא חלק מן האדם, ככתוב (בראשית ב, כד) "והיו לבשר אחד". האשה היא האמצעי להמשך קיומו של האדם בדור הבא. מבחינה מהותית האיש ואחיו זהים; אך לכל אחד מהם יש אשה משלו, שדרכה הוא ממשיך להתקיים כענף עצמאי במשפחה. אם היא תהיה לאחיו - יהיה הבן, במידה מסוימת, כהמשך שלו, וכך מתייחסת אליו התורה. את העקרון הזה הבין בעז, אך הרחיב אותו ואמר שאם הדבר אפשרי עם אחיו, הוא אפשרי גם עם שארו הקרוב אליו ממשפחתו. שהרי גם הוא וגם שארו הקרוב אליו ממשפחתו, שניהם ענפים של אותה משפחה.

גם הגאולה וגם הייבום הן מצוות שהטילה התורה על בני משפחתו של האדם, כדי לוודא שהן הנחלה והן השם ממשיכים להתקיים במשפחה לדורות.

ירושת נחלה

אחת המצוות שבהן הקפידה התורה במיוחד על ההמשכיות המשפחתית היא מצות ירושת נחלה: "איש פי ימות ויבן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו: ואם אין לו פת ונתתם את נחלתו לאחיו: ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחיו: ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו ונרש אתה". גם ההגיון של מצוה זו מבואר היטב ע"פ דברינו לעיל. אם בן הוא חלק

מגופו של אביו, הרי במות אדם ממילא נשארת נחלתו ביד חלקי גופו שעדיין חיים. התורה מקפידה על הנחלה הזאת ומצוה שאם תמכר – יבוא אחד הגואלים, יגאלנה וישיבנה לחיק המשפחה. התורה מקפידה מאד על הנחלה שבא"י, ואוסרת את מכירתה לצמיתות. היא חיבת להשאר בידי בני המשפחה, ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה למטה אחר. אם תמכר – מצוה הגואל לגאול אותה ולהשיבה לחיק המשפחה.

הן את מצות היבום והן את מצות הגאולה מצוה התורה על בני המשפחה. על הגואל הקרוב.

אם מעשי בעז מבוססים על היבום, הרי שהחיבור בין היבום לבין נחלתו של המת נזכר כברייאת ביבמות כד. "יקום על שם אחיו לנחלה אתה אומר לנחלה או אינו אלא לשם יוסף קורין אותו יוסף יוחנן קורין אותו יוחנן נאמר כאן יקום על שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה שם האמור להלן נחלה אף שם האמור כאן לנחלה". הברייאת באה לשלול את האפשרות שאת שמו הפרטי של הבן קוראים כשמו הפרטי של האב, לכאורה, פשט הפרשה הוא לא שיקראו את שמו הפרטי של הבן כשמו הפרטי של האב המת, אלא שיקרא הבן פלוני בן המת. שהרי פרשת היבום באה כדי לפתור את הבעיה שלמת אין בנים. הברייאת אומרת שבמה יקרא שמו של המת על הבן הילוד? בכך שיקבל את נחלתו. כמו שבארנו, נחלתו של אדם עומדת במרכז מהותו. קריאת שמו של אדם לדורות היא הקמת שמו על נחלתו, כפי שאומר בעז: "כיום קנותה השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניית להקים שם המת על נחלתו" "עדים אתם היום פי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יפרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו..." הפסוקים האלה מבוססים ללא ספק על פרשת היבום. מטרתם היא להקים שם המת ולא יכרת שם המת, ובעז כורך בשימור שם המת גם את נחלתו. נחלתו של אדם היא שמו והיא מהותו. הקמת שם אדם היא הקמת שמו על נחלתו, שהרי נחלתו - כשמו - עוברת מדור לדור ומייצגת את השתייכותו. נחלתו היא התפקיד שלשמו ברא ה' אותו ואת משפחתו, ולכן היא מהותו. המגלה אכן מתארת את התהליך הזה ואת הצלחתו. היא מסיימת בהקמת שם המת על נחלתו, ובבנין בית פרץ ותולדותיו – לדורות.

ומי שלא מקיים מצוה זו – מה אתו?

מי שחושב על עצמו ולא על בית אחיו, מוצא את עצמו בלי נעל ובלוי שם, ובמקרה של אונן – גם בלי חיים. אונן לא רוצה להקים זרע לאחיו. "ויזע אונן כי לא לו יהיה הנרע והיה אם בא אל אשת אחיו וישחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו: וזרע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אתו". גם בפרשת היבום, מי שלא רוצה לבנות את בית אחיו – שמו שלו נמחה, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. גם הגואל במגלת רות שלא רוצה להשחית את נחלתו (פן אשחית את נחלתי, כמו שנאמר על אונן ושחת ארצה), מוצא את עצמו בסופו של דבר בלי נעל, ושמו נקרא פלוני אלמוני. יפה מאד שאתה לא רוצה להשחית את נחלתך, אך מה עם נחלת אחיך המת? אם אינך בונה את ביתו – גם ביתך יהיה חלוץ הנעל מכאן ועד עולם. שני דברים בונה המיבם – את ביתו ואת נחלתו של המת. ע"כ הוא קורא את שמו. ההגיון במצוות אלה מובן היטב לבעז. אך היכן נעמי בכל הסיפור הזה?

נעמי

נעמי איננה עוסקת בשום מקום לאורך המגלה בנושא היבום, הגאולה והקמת השם. רות באה אל בעז ואומרת לו: "ויפרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה". אבל נעמי לא אמרה לה להגיד את זה. נעמי מחפש עבור רות מנוח אשר ייטב לה, ותו לא. נעמי לא מחפשת דרך להקים שם המת על נחלתו. הקמת השם מקבלת בפי נעמי וחברותיה משמעות אחרת לחלוטין. דורית ולא נצחית: "ברוך ה' אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו בישראל: והיה לך למשיב נפש ולכלכל את שייכתך כי כלתך אשר אהבתך ילדתו אשר היא טובה לך משבעה בנים... ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי ותקראנה שמו עובד". הגאולה בפי חברותיה של נעמי היא סיוע לנעמי בימי זקנתה, וקריאת השם היא לאותו דור בלבד, ולא כדברי הזקנים המדברים על בית נצחי לעולם ועד, ועל שם נצחי. המגלה בכוונה מעמידה את קריאת השם שהזקנים מדברים עליה כנגד קריאת השם של שכנותיה של נעמי. כדי להראות שאלה מדברים על שם ואלה מדברות על שם ואין כאן אלא שתוף השם בלבד. השכנות והזקנים מדברים על שם, אך בשני מובנים שונים. נעמי לא אמרה לרות שתאמר לבעז כי גואל אתה. יתרה מכך, העובדה שרות הזכירה בפני בעז את היותו גואל, כמעט גרמה לכך שהוא לא נשא אותה. בעז הלא חפץ לגאול את רות ואת השדה ע"י הגואל הקרוב ביותר. רק כאשר הלה מסרב, בלית ברירה עושה זאת בעז עצמו.

מה כן מעסיק את נעמי? נעמי מאד מוטרדת מהעובדה שרות היא מואביה.

בשיח בין נעמי לכלותיה אנו מוצאים: "שבנה בנתי לכן פי זקנתי מהיות לאיש פי אמתתי יש לי תקנה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: הלהן תשפרנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש". האם אפשר למצוא כאן רמז למצות יבום? בודאי שלא. גם אילו היתה נעמי יולדת בן נוסף לא היתה נוהגת כאן מצות יבום משתי סבות. החשובה ביניהן: בן של נעמי מאיש אחר אינו אה לצורך העניין. הוא בן למשפחה אחרת ואין יבום אלא בבני אותה משפחה. נעמי פשוט אומרת לכלותיה שאין להן עוד מה לחפש אצלה. הדיון בין נעמי לכלותיה עוסק בשאלת השיבה: "ותאמר נעמי לשתיה כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה... ותאמרנה לה פי אמתך נשוב לעמך: ותאמר נעמי לשתיה עמי העוד לי בנים פמעי והיו לכם לאנשים: שבנה בנתי לכן... ותאמר הנה שובה בבתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי בבתך". נעמי מפצירה בהן לשוב למואב, והן רוצות לשוב לבית לחם. הן מתווכחות על זכות השיבה. נעמי עומדת על כך שהן שייכות למואב ולא לבית לחם, ולכן שיבה פירושה מבחינתן הליכה למואב. הן גורסות להפך. נעמי משתכנעת רק כאשר רות מחליפה את הטרמינולוגיה, מקבלת את העובדה ששיבה היא למואב, ועוברת להשתמש בשרש ה.ל.ד.: ותאמר רות אל תפגעני בי לעזבך לשוב מאחריך פי אל אשר תלכי אלך... על זה מספרת המגלה: "ותרא פי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה".

רות הולכת. היא לא שבה. היא הולכת, כאברהם שנאמר לו "לך לך מארצה וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר ארצך", כך רות: "ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום".

למה נעמי אינה רוצה ברות? כנראה היא מתביישת לבוא אל בית לחם בנוכחות שיקסע. אבל זה לא רק משום שהיא חוששת להתקבל לא יפה אצל שכנותיה. זה בגלל שהיא באמת תופשת זאת כבושה. את בעז זה לא מטריד. להפך, הוא משבח את רות. זהו ההבדל בין בעז לנעמי. מצוות הגאולה תלויות במשפחה, ומשפחה היא משפחת האב ולא משפחת האם. אבל השייכות לעם ישראל תלויה באשה. זהו מקור ההבדל בין תפישת עולמו של בעז לבין תפישת עולמה של נעמי. גם במגלה וגם בפרשת בהר חוזרות שוב ושוב המלים בית ושדה. פרשת בהר מבחינה בין בית לבין שדה. שדה הוא נחלה, אחזה משפחתית שאינה יכולה לעבור ממשפחה למשפחה. היא ונחלתו הם צמד שאינו מתפרד. שניהם נמדדים בחמשים שקל כסף, והתורה אוסרת את הפרדתם. האיש אינו יכול לעזוב את משפחתו, הוא שב אל משפחתו. הבית, לעמת זאת, נמכר לצמיתת. גם האשה עוזבת את משפחתה ומצטרפת למשפחת בעלה. גם במגלת רות, מייצג בעז את השדה ונעמי את הבית. בעז הוא הדואג למשפחה ולנחלה, נעמי דואגת לבית ולקדושת ישראל. אמנם, הבית מוזכר במגלת רות בד"כ בהקשרים אחרים. הוא נזכר כחלק משם העיר בית לחם, או בית במובן של משפחה רבת דורות (החלק המתאים דוקא למעשי בעז), אך המלה נזכרת ברות. (גם הגואל מוטרד מאד ממואביותה של נעמי, אפילו יותר מדי מוטרד. אבל הוא לא מספיק מוטרד מהקמת שמם של אלימלך ומחלון. הוא בהחלט מבין את הכלל שזרעו של אדם הוא שמו לדורות והוא נחלתו. לכן הוא לא רוצה שזרעו היושב על נחלתו יהיו מואבים. הוא חושב רק על שמו שלו ולא על שמם של אחרים. לכן שמו נמחה).

הסוף הטוב

מגלת רות נתפשת כסיפור רומנטי שבו בסוף הגיבור מתחתן עם הגיבורה והם חיים בעושר ובאושר עד היום הזה. האמת היא שרות הוא ספר של פספוסים שבו הגיבור הראשי מסרב לשאת את הגיבורה והיא נישאת לגיבור המשני. הכל מתחיל ממשפחה שנכנעה לרעב וירדה מהארץ וכמעט אבדה בגולה. ענף אחד של המשפחה נמחה לגמרי. אבל בסוף נולד דוד, שה' הבטיח לו מלכות נצח. או בלשון אחרת: חיים באושר ובעושר עד היום הזה. ההתמודדות עם הקמת שם לעולם ועד, היא התמודדות עם הנצח. מתוך כך צומחת המלכות. וזהו גם הסיפור של עם ישראל כולו. הוא חוטא, נענש וגולה, משפחות שלמות נמחו ואבדו. ולא תמיד מי שגאל את עם ישראל בסוף היו בהכרח החכמים והגדולים. לפעמים היו אלה דוקא הקטנים והכופרים. אבל בסופו של דבר משיח בן דוד בא. כמו ישראל, גם אלימלך לא ירד למואב להשתקע אלא לגור שם. אך הוא השתקע. הגאולה באה דוקא ע"י אשתו. ואולם, מי שגואל את שמו, הוא בעז קרובו. גואלים רבים אינם רוצים לגאול. המגלה מסתיימת בהולדת דוד, האיש שעל ידו מביא ה' את גאולת ישראל.